

NOTA INTRODUCTÒRIA

I. COORDENADES. Aquest Simposi presentat en forma de diàleg tingué lloc a mitjan mes de març de l'any 129 aC (a final d'hivern), durant les *Feriae Latinae*,¹ una de les festes més importants de la Lliga Llatina, celebrades en honor de *Iuppiter Latiaris* o *Júpiter del Laci*, organitzades inicialment al mont Albà i, després, ensems a Roma; aquestes festes no tenien una data determinada, i la seva fixació depenia, cada any, dels cònsols. La posta en escena d'aquest diàleg és situada per Ciceró a l'hemicicle (I, 18) dels jardins de la casa que Escipió Emilià tenia a la zona residencial de Roma,² durant els tres dies que duraren les festes; pocs dies després moriria aquest protagonista a casa seva.³

Les sessions comencen al matí i continuen a primera hora de la tarda, i la temàtica tractada i discutida en cadascuna de les trobades constitueix el text d'un dels llibres: 2 + 2 + 2. Els sis llibres, doncs, són les *Actes del Simposi sobre l'Art de governar l'Estat*.

* Dono les gràcies al professor Jaume Medina per la lectura que ha fet del manuscrit, i per les seves observacions; també agraeixo al professor Jordi Cors la seva col·laboració, al professor José Martínez, les seves indicacions, així com també al professor Robert Navarro, les seves precisions matemàtiques i musicals.

¹ CICERÓ, *De re pub.*, I, 14. D'altres comentaristes asseguren que aquest diàleg se celebrà entre els mesos de gener i febrer. Vegeu la nota 110 i el paràgraf 18.

² CICERÓ, *De nat. deor.*, 2, 11; *De amicit.*, 25.

³ "Sobre la manera com va morir [Escipió], es fa difícil de parlar-ne; ja veieu quines sospites corren. Amb tot, es pot dir de debò que per a

II. ESTRUCTURA. Aquest primer llibre està bastit sobre tres punts fonamentals: una introducció/pròleg personal de Ciceró (A; pròleg també en els llibres III i V), una organització i una presentació dels interlocutors en el diàleg, amb el rerefons d'un fenomen astronòmic anomenat parheli (B), i un llarg discurs per part d'Escipió (C). Afortunadament se'n conserven les dues terceres parts que, al nostre parer, devien ser les més notables, però no podem evitar de no haver de recórrer també a algun fragment recollit per autors posteriors i als testimonis.

A. Introducció: 1-13

Fragments i testimonis. Afegim un apèndix al final d'aquest primer llibre amb citacions i testimonis adjudicables a les llacunes. Cal, però, esmentar encara aquí dues referències a Ciceró fetes per Plini, que no mereixen aparèixer en el text de l'edició: a) quan assevera que Ciceró es proclama seguidor de Plató, entenen-s'hi que escriu la seva obra *De re publica* tenint les obres polítiques de Plató al davant (*Politeia, De Legibus, Politicus; Nat. Hist., praef. 22*); b) quan esmenta el rebuig per part de Ciceró dels erudits (*Nat. Hist., praef. 7*).

En primer lloc, cal indicar que la introducció que encapçalava aquest llibre degué respondre a un moment d'esplai molt personal de Ciceró: projecció del seu concepte històric d'una Roma bastida sobre veritables prohoms, que

---

Publi Escipió, de tots els seus nombrosos dies que veié en vida plens d'honors i de felicitat, el dia més esclatant fou aquell en què, acabada la sessió del Senat, l'acompanyaren a casa seva, a l'hora baixa, els pares conscrits, el poble romà, els aliats i els llatins [vegeu les notes 219, 753]; i era la vigília de la seva partença d'aquesta vida: de manera que sembla que, des d'un rang tan elevat de prestigi, més aviat va pervenir al reialme dels déus celestials i no pas a les regions dels déus infernals" (*De amicit.*, 12: Ciceró. *Leli (De l'amistat)*, ed. PERE VILLALBA VARNEDA, FBM, Barcelona 1999). Ciceró hi al·ludeix a un complot contra Escipió Emilià, que fou trobat mort al seu llit pocs dies després d'aquest diàleg. Una violenta oposició havia liderat Escipió Emilià davant del Senat contra l'aprovació de la llei agrària que defensava Gai Papiri Carbó —continuador de la reforma agrària del finat Tiberi Sempronius Grac;

feren possible un Estat estable durant gairebé cinc segles, basat en una constitució d'arrel fortament jurídica. A més, Ciceró idealitzarà les formes i maneres de fer del poble romà antic, en un moment en què les circumstàncies que l'envoltaven, adscrit com estava a la política pràctica, no presagiaven precisament una continuïtat dels grans projectes, que havien fet de l'Urbs la gran capital del món civilitzat. La trencada unitat del *senatus populusque romanus* i un predomini dels interessos individualistes i d'apetència de poder estaven destruint el gran ideal romà. Així les coses, Ciceró recorrerà als models dels estoics actius, que saberen renunciar a l'*otium* inactiu, propi dels epicuris: és el compromís dels polítics il·lustrats del Cercle dels Escipions.

Hom pot suposar, doncs, que, en els quaternions I i II (34 planes primeres, unes 525 línies curtes), ara perduts, Ciceró parlava de les seves intencions d'escriure aquesta obra, que la dedicava al seu germà Quint Ciceró (a qui s'adreça en estil directe en el paràgraf 13, l'últim de la introducció), i dels objectius que perseguia; devia citar, com a models, les grans personalitats romanes que feren possible l'esplendor de Roma, de les quals es conserven els noms de les més properes als temps en què té lloc el diàleg: són els famosos pares de la pàtria. Ara bé, l'esplendor de Roma no es basava en la materialitat de les grans empreses militars, sinó en la grandesa d'esperit dels qui les dugueren a terme,

---

era orador (CICERÓ, *Brut.*, 103, i ss.; *De or.*, I, 154), jurista i historiador—, proposada ja des del 131 aC quan era tribú de la plebs; Carbó fou considerat un dels assassins (CICERÓ, *Ad fam.* IX, 21, 3; *Ad Q. fr.* II, 3,3). En tot aquest afer, cal recordar: Tiberi Grac (assassinat el 132 aC) era nét d'Escipió el Vell (*Maïor*); Escipió Emilià (*Minor*, el 'Jove') era nét adoptiu d'Escipió el Vell; Grac i Escipió Emilià, a més, eren cosins/cunyats; Carbó era també cunyat de Grac; no es pogué provar, tanmateix, si hi havia culpables de la mort ni tan sols si hi havia hagut assassinat (CICERÓ, *Pro. Mil.*, 16; *De fat.*, 18; *De rep.*, VI 12; *De or.*, II, 170); les sospites recaigueren també sobre la seva sogra Cornèlia, la seva dona Semprònia i la seva filla Cornèlia (APIÀ, *Bell. ciu.*, I, 19; cf. A. E. ASTIN, *Scipio Aemilianus* (Oxford 1967), 235 I ss.; I. WORTHINGTON, "The death of Scipio Aemilianus", *Hermes* 117 (1989), 253-256).

que s'havia fonamentat en la pràctica de les exigències de l'anomenada *virtus Romana*, com ja Gai Sal·lusti Crisp, con- ciutadà de Ciceró i vint anys més jove, havia exposat en les seves obres.⁴

Contribuïren, doncs, en la primera guerra púnica, per- sonalitats com Dueli, Atili i Metel, i en la segona, els ger- mans Gneu Escipió i Publi Escipió, i tres més després de la batalla de Cannes: Màxim, Marcel i Escipió Africà *Maior*. Marc Porci Cató havia de participar en les darreres eta- pes de la segona guerra púnica, però omplí tota la primera meitat del segle II aC amb la seva activitat pública i intel- lectual.

B. Constitució del diàleg: 14-38

Els nou personatges que integren aquest diàleg no arri- ben a la reunió tots alhora, sinó que s'hi van presentar els uns individualment i alguns altres en grup, per evitar confu- sions, o bé per alguna raó més profunda. De fet, el primer, Escipió, que els ha invitats, i l'últim a arribar-hi, Manili, són personalitats extremes: el primer escruta les coses divines i humanes, i l'altre coneix les coses de la vida quotidiana. Els restants set invitats per ordre d'aparició són: Tuberó, Filus, Rutili, Leli, Mummi, Fanni i Escèvola –Leli restant al mig: tots ells participaran diversament en el diàleg, però Leli estarà en el centre, mentre que Escipió mantindrà el

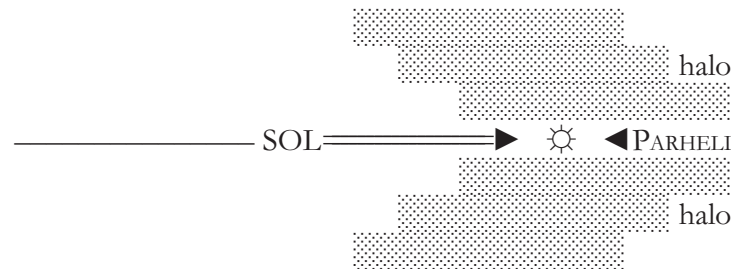
⁴ *De Cat. con.*, pròleg, i X i ss.: aquesta obra presenta la corrupció de la República romana després de la dictadura de Sul·la (80-78 aC); la segona obra, el *Bellum Iugurthinum* (sobretot el pròleg i el capítol IV), recollia un fet impensable a la Roma republicana, la guerra civil entre Màrius i Sul·la (106-105 aC). A més, els dos pròlegs d'aquestes dues obres signifiquen una reflexió sobre el devenir dels Estats i les causes que motiven llur caiguda i la pèrdua dels valors ètics i socials. Les *Historiae* de Sal·lusti, conservades només fragmentàriament, deixen entreveure un mar de desordres i turbulències polítiques tant per part de personalitats romanes, com per part dels pobles rebels (Sertori a la Hispània; la guerra a Orient amb Mitridates i la revolta d'Espàrtac): un món, doncs, que s'enfonsa per la primàcia dels valors materials i, sobretot, dels interessos personals.

rol de clarificador de tota qüestió, deixant que Manili apor- ti la llum científica per a veure-hi més clar.

Potser hi ha una interpretació soterrada, que giraria en- torn del número 9 i de l'organització de l'univers, tal com apareixerà en el llibre VI (17, 17-23), on es presenta l'uni- vers subdividit en 9 cossos celestials, corresponents a la concepció pitagòrica de l'univers constituït en esferes, el número cinc essent el més perfecte –com el seu equivalent geomètric, el pentàgon–, perquè divideix per la meitat la primera sèrie numèrica: l'esfera exterior és la mateixa di- vinitat, i l'esfera del bell mig de l'univers és la Terra amb llei de la gravetat, i és immòbil, que no dona res i ho rep tot; entre aquestes dues extremes esferes, giren les set es- feres dels planetes, al centre dels quals es troba el Sol, que il·lumina els altres sis; si es presta atenció a les caracterís- tiques dels personatges d'aquest diàleg –un microsmos humà– es podrà observar que fan funcions al·legòriques: el déu que dirigeix l'univers es trobaria en les intervencions d'Escipió, Manili evocaria la Terra, i els altres set planetes serien els set personatges, amb Leli al centre com a Sol i guia central; aquesta al·legoria es fonamenta en el fet que el Cercle dels Escipions està cohesionat per l'amistat, segons la *praxis* pitagòrica, i, per altra banda, aquest neopitagoris- me adquireix un caràcter polític de caire aristocràtic, també segons la tradició pitagòrica, mentre que el diàleg ofereix un programa de regeneració política amb una perspecti- va orientada cap a l'eternitat, que és una aspiració també pitagòrica. Amb aquests pressupòsits s'entendrà millor el caràcter d'actualitat d'aquesta obra, on perviuen els valors immutables, en tant que ofereix una idealització del seu present a gust dels corrents d'una societat intel·lectual ac- tiva i contemporània.

El diàleg ha començat abans de l'arribada de tots els invitats, quan el primer a presentar-s'hi, el jove Tuberó (pa- ràgrafs 14-16), pregunta al seu oncle Escipió Emilià què hi ha respecte del fenomen d'un parheli vist al cel de Roma aquells darrers dies. Els parheli –recorden la corona blan- quinosa que a vegades envolta la Lluna– es produeixen

algunes vegades en relació amb el Sol, si bé a grans distàncies. Com que he tingut l'ocasió d'observar aquest fenomen directament a Alemanya, des de la regió de Freiburg im Breisgau, puc dir que és quelcom curiós i extraordinari, si bé reconec que ben poques persones se n'adonen. El Sol, doncs, apareix inusualment envoltat per un enorme halo –que ocupa molts quilòmetres del cel–, format de partícules glaçades, mentre que un raig de llum horitzontal s'estavella contra aquell embolcall cristal·lí situat a una llarga distància, la qual cosa produeix el reflex dels raigs del mateix Sol sobre els milions d'agulles de gel suspeses, de manera que es genera la imatge d'un segon Sol gairebé idèntic al primer: això és el que ve a significar el terme grec *παράηλιος*, 'allò que és al costat o de front del Sol':

A continuació arribà Luci Furi Filus i, tot seguit, s'hi afegí Publi Rutili Ruf, ambdós interessats per la conversa sobre el parheli (paràgraf 17). S'hi presentaran, a continuació, Gai Leli Nepot, seguit pel grup format per Espuri Mummi, Gai Fanni i Quint Muci Escèvola, i, al final, s'incorporarà Mani Manili (paràgraf 18). Els invitats s'asseuran segons l'ordre que imposen la seva edat i la categoria pública.

Proposem, aquí, una possible disposició dels contertulians en l'hemicicle del jardí d'Escipió Emilià –construït en un lloc assolellat i a recer–, que distribuïm segons un cert ordre institucional d'acord amb les simples indicacions que aporta el mateix text (el nombres assenyalen l'ordre

d'arribada a la reunió), amb una conjectura de l'edat de cadascun d'ells en la mesura que ho permeten les referències històriques, i amb els càrrecs exercits abans de la present data (129 aC):

1 ▼ [56 anys, excònsol] ESCIPIÓ	5 ▼ [61/59 anys, excònsol] LELI	9 ▼ [63? anys, excònsol] MANILI
3 ► [50? anys, excònsol] FILVS		MUMMI [47? anys, exlegat] ◀ 6
4 ► [29? anys, extribú] RUTILI		ESCÈVOLA [41 anys, àugur] ◀ 8
2 ► [30? anys, extribú] TUBERÓ		FANNI [36? anys, expretor] ◀ 7

L'esperit estoic de la sessió queda fixat quan Leli avisa que la situació política del moment és més important que parlar d'un fenomen atmosfèric com és el parheli, però Filus l'interpel·la declarant que l'univers sencer és la casa dels humans, i tot el que hi passa pot ésser objecte d'especulació (paràgraf 19). La paraula se cedeix a Manili perquè expliqui el fenomen celestial vist aquells dies (paràgrafs 20-23), que Escipió Emilià arrodoneix avaluant positivament els qui es dediquen a les ciències i a l'estudi, cridats a participar del govern de l'Estat (paràgrafs 24-30). Tot seguit Leli reconduïx el diàleg denunciant que la República romana està dividida en dos Senats i en dos pobles, i aquesta duplicitat és preocupant, més del que ho ha pogut ésser la duplicitat solar, però que és necessari de discutir sobre el bé de l'Estat, per la qual cosa obliga Escipió a explicar quina és la millor forma de govern (paràgrafs 31-34). Escipió no ho refusarà, car és el seu tema preferit (paràgrafs 35-38).

C. Discurs d'Escipió: 39-70

Gairebé la segona meitat d'aquest primer llibre correspon al discurs central del tema, interromput escassament pels assistents.

Efectivament, Escipió Emilià anirà desgranant els temes següents: definició de poble (paràgrafs 39-41), de

monarquia, aristocràcia, democràcia i tirania (paràgrafs 42-44), i, a part d'aquests sistemes polítics, anuncia que hi ha una quarta forma, capitanejada per un home gairebé diví, que practicarà un govern moderat (paràgrafs 45-46), i passa a descriure amb detall la democràcia (paràgrafs 47-49), la monarquia (paràgraf 50) i l'aristocràcia (paràgrafs 51-53); segueix el seu concepte de monarquia (paràgrafs 54-63), que conclou evocant la rectitud de Ròmul (paràgraf 64). Ara bé, tots els sistemes polítics degeneren (paràgrafs 65-67), acaben en una tirania (paràgraf 68), i només una constitució mixta pot salvar la societat segons dret (paràgrafs 69-70).

D. PROTAGONISTES DEL DIÀLEG

Ja ha estat dit que els interlocutors d'aquest diàleg són nou, la vida dels quals i els aspectes més importants de les seves tendències polítiques i afeccions intel·lectuals recollirem en les notes respectives. Aquí, però, posarem de relleu els aspectes significatius curriculars dels dos protagonistes més sobresortints, atesa la seva implicació en el diàleg i per la complexitat de la seva activitat pública: Escipió Emilià i Gai Leli.

1. Publi Corneli Escipió Emilià *Africanus Numantinus* (185/184-129 aC) és la veu central d'aquest diàleg, que anirà explicitant la temàtica política, i serà sobretot ell en qui convergiran les preguntes i refutacions dels altres contertulians.

Escipió Emilià, fill de Luci Emili Paulus⁵ —que farà acte de presència en el fragment conservat del llibre VI amb el títol de *Somnium Scipionis*—, entrà en la *gens Cornelia* perquè fou adoptat per Publi Corneli Escipió, fill del primer Escipió Africà (*Maior*; aquest també jugarà un paper important en el *Somnium*), la qual cosa li permeté de familiaritzar-se, des de jove, amb la cultura grega fomentada pel Cercle dels Escipions, que aleshores constituïa un model d'elit intel·lectual dins l'alta societat romana.

⁵ Cf. les notes 109, 174, 226, 545 i el llibre VI, 14-16.

En l'àmbit dels serveis militars, Escipió Emilià participà, quan només tenia uns disset anys, en la batalla de Pidna (168 aC) sota les ordres del seu pare;⁶ l'any 151 aC intervingué en les guerres d'Hispania⁷ com a tribú militar a les ordres de Luci Lúcul, i, poc després, demostrà ésser un hàbil diplomàtic en qualitat de tribú militar a l'Àfrica contra Cartago (149 aC), a les ordres de Mani Manili (també contertulià d'aquest diàleg; vegeu el *Somnium Scipionis* en el llibre VI).

Cònsol per voluntat popular l'any 147 aC, contràriament a la disposició de la *Lex Villia annalis* que establia el consolat a partir dels 43 anys d'edat, Escipió Emilià substituï Manili en el comandament a l'Àfrica,⁸ on aconseguí separar Cartago de la resta de la regió fent-hi construir grans fortificacions, a conseqüència de les quals i de l'intens setge que hi havia mantingut la ciutat caigué l'any 146 aC; fou totalment enderrocada.⁹

Un cop organitzada la província d'Àfrica, Escipió Emilià celebrà el triomf militar a Roma, i rebé el sobrenom d'*Africanus*.¹⁰ A continuació, el nou *Africanus* fou elegit censor (142 aC) i, poc després, fou el conductor d'una important legació a l'Orient (anys 141-139 aC).

En el camp estrictament de política interior, Escipió Emilià defensà la *Lex Cassia tabellaria* (137 aC: votació secreta en els tribunals), i també s'oposà a la ratificació dels pactes amb els numantins¹¹ i a l'extradició dels criminals de Tiberi Grac (136 aC).

Dispensat de la prohibició de repetir consolat,¹² Escipió Emilià rebé, en qualitat de nou cònsol, el comandament

⁶ Cf. PLUTARC, *Aem.*, XXII.

⁷ Vegeu LIVI, *Per.*, XLVIII.

⁸ Cf. LIVI, *Per.*, LI.

⁹ Cf. POLIBI, 38, 1 i ss.; APIÀ, *Lib.*, 128 ss.

¹⁰ Cf. APIÀ, *Lib.*, 135.

¹¹ Cf. PLUTARC, *Ti. Gracch.*, VII.

¹² Cf. LIVI, *Per.*, LVI. Veritablement els conservadors aristòcrates incomplien moltes normes constitucionals, malgrat que es presentaven com a defensors de la legalitat vigent contra els canvis proposats per Tiberi Sempronius Grac.

suprem (*l'imperium*) d'Hispania (134 aC), on, un cop disciplinat l'exèrcit, assetjà Numància fins al seu lliurament (133 aC); el Senat romà li concedí celebrar el triomf, per segona vegada, a Roma (132 aC), i de la magna victòria meresqué el sobrenom de *Numantinus*.¹³

Els anys següents, Escipió Emilià continuà exercint una gran influència en les sessions del Senat, on defensà els Llatins, perjudicats en els seus interessos per les noves lleis agràries, intentant transferir als còsols els poders de la comissió encarregada d'avaluar les terres públiques i de distribuir-les. Encara que el seu amic Gai Leli havia simpatitzat amb la reforma agrària i n'era un decidit partidari, Escipió Emilià es mostrà sempre contrari a les reformes, agràries sobretot, que els germans Gracs, cunyats/cosins seus, havien introduït. Escipió Emilià fou també famós pel bon ús que féu dels seus dots oratoris.¹⁴ Encara que durant la vida Escipió Emilià tingué pocs amics, i fins i tot no fou apreciat justament pels aristòcrates ni pels demòcrates, sembla ésser que cap dels seus contemporanis no l'igualà en puresa de costums, en desinterès polític i en amor a la pàtria.

La sobtada mort (129 aC) d'Escipió Emilià als cinquanta-sis anys d'edat, la vigília de pronunciar el seu discurs a favor dels Llatins, açà els rumors que havia estat causada pels adversaris polítics. El seu nebot Q. Eli Tuberó (present en aquest diàleg, paràgraf 14 i ss.), fill de la seva germana Emília, i Q. Fabi Màxim, fill del seu germà, que pronuncià la *laudatio funebris* que havia escrit Gai Leli¹⁵ (contertulí central del diàleg), es feren càrrec de les exèquies.

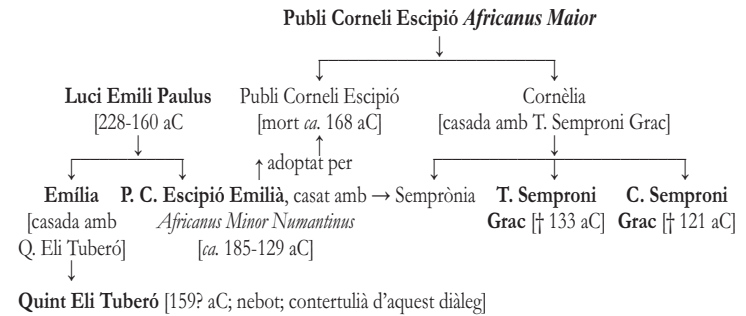
¹³ Cf. APIÀ, *Ib.*, 98; CICERÓ, *De re pub.*, VI, 11; *De amicis*, 11.

¹⁴ CICERÓ, *Brut.*, 82; AULUS GEL·LI, *Noct. Att.*, III, 4; VI, 11, 9.

¹⁵ Informació diversa del mateix Ciceró: en *Pro Murena* (75) diu que fou Màxim qui llegí la *laudatio*, mentre que Tuberó aparellà el banquet mortuori d'una manera massa austera; en *De oratore* (2, 341) assegura que Tuberó llegí l'escrit. Leli diria d'Escipió Emilià, en el tractat *De amicitia* (paràgraf 11; escrit l'any 44 aC, però ambientat en l'any 129 aC, pocs dies després de la seva mort; vegeu les notes 3 i 753): "Ell va sobrepassar les profundes esperances, que els ciutadans havien dipositat en ell ja de nen, amb els seus increïbles mèrits així que atenyé

En la posteritat, fou sobretot Ciceró qui, en les seves obres de pensament (*Cato Maior*) i de retòrica (*De or.*, *Brut.*), presentà Escipió Emilià com un aristòcrata romà fortament hel·lenitzat.

L'arbre genealògic dels Escipions, alguns d'ells participants o citats en aquest diàleg (en negretes), és el següent:

2. Gai Leli Nepot *Sapiens* (190/188–abans del 123 aC)

Leli és el model de l'estudiós acabalat: per les seves activitats intel·lectuals, primer en relació amb el drama-

l'adolescència. Ell no va sol·licitar mai el consolat, i en canvi fou elegit còsol dues vegades: la primera, abans del temps reglamentari; la segona, a l'edat legal, gairebé massa tard per a la seguretat de la República. Ell, un cop esfondrades les dues ciutats més hostils a aquest Imperi, va concloure no sols les guerres presents sinó també les futures. ¿Què podria dir del seu caràcter tan afable, de la seva pietat filial envers la mare, de la seva liberalitat envers les germanes, de la seva bondat envers els seus, de la seva integritat envers tothom? Us és ben conegut tot això. Si en va ésser, d'estimat, a Roma, tal com es posà de manifest en el dol de les seves exèquies!" La seva mare Papíria, divorciada del seu pare Luci Emili Paulus, va rebre del seu fill Escipió l'herència que li havia donat la seva àvia adoptiva, Emília, dona d'Escipió Africà; morta la mare, Escipió lliurà les mateixes propietats a les seves germanes. Cf. CICERÓ, *Parad.*, 48: Escipió també donà la part de la seva herència paterna al seu germà Quint Màxim. Sembla que Escipió no rebé un funeral organitzat per l'Estat (APIÀ, *Bell. ciu.*, I 20).

turg Terenci, després, sobretot, amb els estoics Diògenes de Selèucia (al Tigris;) i el seu deixeble Paneci¹⁶ de Rodes (nascut el 172 aC, les lliçons del qual expandí a Roma), acumulà un àmplia cultura, raó per la qual meresqué d'ésser anomenat *Sapiens*.¹⁷ Leli fou també amic del poeta Lucili, les primeres sàtires del qual tingué encara ocasió de veure publicades.

En l'àmbit de l'activitat pública, Leli també exercí moltes funcions oficials i ocupà càrrecs polítics: va ésser legat militar d'Escipió Emilià en el setge de Cartago (147 i 146 aC), on prengué el barri portuari Cotó (Apià, *Pun.*, 126 i

¹⁶ Paneci tindrà per deixebles el mateix Gai Leli (CICERÓ, *De fin.*, II, 24), els seus dos gendres, G. Fanni i Q. Muci Escèvola, i Publi Rutili Rufus i Eli Tuberó (nebot d'Escipió Emilià); set dels contertulians presents, doncs, seran declaradament estoics. Cicero recorda la serenor d'esperit de Leli quan no aconseguí el segon consolat després del 145 aC (*Tusc.*, V, 19, 54) com també la suavitat del seu caràcter (*De off.*, I, 108), fins al punt d'aspirar ell mateix a esdevenir un Leli del nou Escipió, és a dir de Pompeu (*Ad fam.*, V, 7, abril de l'any 62 aC: adreçada a Gneu Pompeu el Gran), però la realitat li demostrà que aquest Pompeu era un fals Escipió, i l'escriptor acabà deixant de banda el paral·lel històric per a idealitzar les dues figures del passat. Els postulats de l'escola estoica anirant reapareixent al llarg d'aquest diàleg sobre la constitució de l'Estat: l'home com a microcosmos que representa l'estructura de l'univers, dotat d'una ànima que és una espurna del foc còsmic, al qual retornarà un cop hagi mort el cos; déu és l'artífex del cosmos, el qual està subjecte a una gran conflagració periòdica (ἀποκατάστασις τοῦ παντός, “la restauració de tot”; vegeu la nota 798 sobre la doctrina similar d'Heraclit d'Efes), la conducta de l'home es regirà per la raó i la naturalesa, la virtut és un coneixement de les coses que s'han de fer, d'aquí que el savi és el qui té el coneixement clar per a actuar d'una manera adient en cada situació de la vida, despreocupació de tot el que no sigui virtut o vici, per tant també de la implicació en els afers polítics, a fi d'aconseguir la impertorbabilitat de l'esperit (ἀπάθεια, “la calma de l'ànima”), llibertat humana i creença en el destí.

¹⁷ Cf. CICERÓ, *De fin.*, II, 24; *De amic.*, 1. Cicero sempre considera que Escipió Emilià i Gai Leli foren els creadors de la cultura romana nacional inexistent fins aleshores. Sobre Leli i els seus orígens familiars, vegeu encara la nota 140.

ss.), i a Nèferis, durant la tercera Guerra Púnica. A continuació, Leli fou pretor (145 aC) a la Hispània Ulterior: participà en les guerres contra Viriat (Cicero, *De off.*, II, 11, 40); s'oposà enèrgicament a la proposta de llei del tribú de la plebs Gai Licini Cras, segons la qual l'elecció dels sacerdocis havia de passar pels comitès: l'èxit de la seva intervenció, l'atribueix el mateix Leli a l'entitat religiosa en si mateixa i a la defensa de Cras, buida de continguts; fou elegit cònsol l'any 140 aC amb Servili Cepió (Cicero, *Brut.*, 43, 161), moment que aprofità per a millorar la situació dels pagesos itàlics,¹⁸ que per dissort no pogué dur a terme a causa de l'oposició de la noblesa senatorial; a continuació, entrà en el col·legi dels àugurs (Cicero, *De amic.*, 2, 7).

Leli fou un notable orador¹⁹ —però parlà sense èxit sobre el problema dels arrendaments (138 aC)—, atacà els enemics de Tiberi Sempron Grac (132 aC) i es manifestà contra l'abolició dels tribuns de la plebs (131 aC), defensada per G. Papi Carbó; l'any 129 aC redactà la *laudatio funebris* en honor del seu amic i interlocutor en aquest tractat, Escipió Emilià Africà Numantí.²⁰

La posteritat veié en Gai Leli un exemple d'amistat²¹ pròpia d'un home culte, i Cicero el féu el protagonista del seu tractat *De amicitia* o *Laelius* (44 aC), escrit uns mesos després del *Cato Maior*.

III. SINOPSI ARGUMENTATIVA

Per tal de conèixer l'estructura d'aquest primer llibre d'una forma visual, els temes que s'hi tracten, la fluïdesa del diàleg entre els contertulians i les llacunes textuales que s'hi donen (recordem que només es conserven les dues terceres parts de l'original), presentem aquesta visió de conjunt:

¹⁸ Cf. PLUTARC, *Tib. Gracch.*, VIII

¹⁹ Cf. CICERÓ, *Brut.*, 85 ss.

²⁰ CICERÓ, *De or.*, II, 341.

²¹ Cf. HORACI, *Sat.*, II, 1, 65 I ss.

text	Escipió	Leli	contertulià	continguts
++	++	++	++	llacuna
1				pares de la pàtria
2-3				virtut, política i filosofia
4				contra la inactivitat pública dels epicuris
5				polítics grecs maltractats pels conciutadans
6				polítics romans maltractats pels conciutadans; Ciceró
7				activitat política de Ciceró
8-9				la pàtria; els savis han d'estar lluny de la política, segons els epicuris
10-11				teoria i pràctica en política
12				política i filosofia; els Set Savis de Grècia
13				experiència de Ciceró; concepció d'aquest diàleg; Quint Ciceró, a qui dedica l'obra
14	▶		◀Tuberó	Fèries Llatines
15	▶		◀Tuberó	Paneci; fenòmens celestes; Sòcrates superior ☀☀
16	▶		◀Tuberó	Plató, biògraf de Sòcrates Pitàgoras, Arquitas, Timeu, Filolau, savis
17	▶ ▶ ▶		Furi, Rutili ◀ Filus ◀ Filus ◀ Filus	salutacions ☀☀
18		Leli	Espuri Mummi Fanni Escèvola Manili	arriben tots els invitats
19		▶ ▶	◀ Filus ◀ Filus ◀ Filus	pèssima situació política: tema important el cosmos, pàtria nostra ☀☀
++	++	++	++	llacuna
20		▶ ▶	◀ Filus ◀ Manili	paraules de transició ☀☀ lloança de l'astronomia
21-22			◀ Filus	Gai Sulpici Gal, astrònom i polític; les esferes de Tales i Arquimedes; Eudoxos i Arat; planetes; eclipsi de Sol
23	▶ ▶		◀ Tuberó	Gal explicà a la tropa l'eclipsi del 4.IX.168 aC paraules de transició

text	Escipió	Leli	contertulià	continguts
++	++	++	++	llacuna
24-25	▶			Gal desfèu la superstició dels soldats; eclipsi explicat per Pèrcles; Tales fou el primer a explicar-los; Enni també parla de l'eclipsi de Ròmul
26			◀Tuberó	paraules de transició
++	++	++	++	llacuna grandesa del cosmos i pettesa de la Terra
27-29	▶			menyspreu de les coses materials; autosuficiència de l'home savi; Arquimedes superior al tirà Dionisi; menyspreu de tot poder i lloança del savi; la geometria, indici de saviesa
30			◀	paraules de transició
++	++	++	++	llacuna
			◀	Eli Sext contra els estudis abstractes, només propedèutics, i a favor dels més liberals i universals aplicables a la vida i a la política
31			◀Tuberó	¿quins són els 'coneixements més profunds?' ☀☀ el parheli no té una gran importància: la divisió de la societat romana és el tema a discutir
32			▶	cal tenir un sol Senat i un sol poble
33			◀Muci	què cal aprendre
			▶	les ciències útils a l'Estat; demana a Escipió que exposi la millor forma de govern
34				Filus, Manili i Mummi ho aproven
++	++	++	++	llacuna
			▶	Escipió aprengué de Paneci i Polibi el concepte d'Estat
35-36	▶			el concepte d'Estat, el seu tema preferit
37	▶		◀ Filus ◀ Filus	l'exposició d'Escipió serà excel·lent el tema, però, és difícil confia en el discurs d'Escipió
38	▶ ▶		◀ ◀	començarà per definir el tema hi està d'acord no promet no deixar-se res hi està d'acord
39	▶			definició: 'la república, cosa del poble'; origens de la comunitat humana
++	++	++	++	llacuna
40				text de Lactanci sobre l'origen de la societat
41-44	▶			naixement de les ciutats; tres tipus de constitució (42); règim monàrquic i altres sistemes polítics (43-44)
++	++	++	++	llacuna

